

ԲԱՌԱԿԵՐՏՈՒՄԸ ԱՐԴԻ ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ.
ՄԻՋՄԱՅՐ ԵՎ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

ՌՈՐԵՐ ՏԵՐՄԵՐԿԵՐՑԱՆ (Ֆրանսիա)

Արդի արևմտահայ դրական տարրերակին նվիրված զուտ լեզվաբանական ուսումնասիրություններ սփյուռքում գրեթե չկան: Մամուլում պարբերաբար լույս տեսնող հոդվածների մեջ հեղինակները պարզապես արտահայտում են լեզվի ապոդալի հանդեպ ունեցած իրենց լուրջ մտահոգությունները, նշում են, որ լեզուն հաճախ է ապրում բոլոր լեզվական համայնքների մեջ, որ հուսալիքի 4-րդ սերնդի միայն շնչին տոկոսն է հայերեն գրում, կարդում, խոսում, և որ հայոց լեզուն այլևս դադարել է առօրյա ներկայություն լինելուց մեծամասնության համար: Այս բոլոր դրությունները լեզվի կիրարկման ներկա իրավիճակը նկարագրող պարզ, ոչ լեզվաբանական խորհրդածություններ ու դիտողություններ են:

Արևմտահայերենի հատկապես բառակերտման գործընթացին, նրա բառային համակարգի համայնման ձևերին նվիրված լեզվաբանական աշխատություններ նույնպես շատ քիչ են եղել վերջին տարիների ընթացքում¹:

Այս կարևոր բաղադր, ուսինքն՝ արդի արևմտահայերենին նվիրված լեզվաբանական ուսումնասիրությունների պակասը, անշուշտ կարելի է դուրսբերել բառատեր լեզվաբանների պակասով, քանի որ սփյուռքում չկան որեմտահայերենի մասնագետ լեզվաբաններ պատրաստող ուսումնական հաստատություններ: Սա ցավալի իրողություն է, քանի որ լեզվի բոլոր մակարդակներով՝ ձևաբանության, հնչյունաբանության, շարահյուսության, բառակերտման ուսումնասիրության, լեզվաբանական քննության միջոցով է միայն որ կարելի է սահմանել տվյալ լեզվի զարգացման գործընթացը, նրա ընդհանուր ուղղվածությունը և բնաշրջման միտումները:

Հայտնի է, որ լեզվի զարգացման ընդհանուր գործընթացի մեջ բառային համակարգի բնաշրջումը, էվոլյուցիան, նրա ամենատեսանելի, ամենաշոշափելի մակարդակն է: Բառային կազմի արդիականացումը, նրա շարունակական, մշտադադար համայնման անհրաժեշտությունը բխում է հասարակական կյանքի մեջ հարստություն տեղի ունեցող փոփոխությունները արտահայտելու անհրաժեշտությունից: Եթե լեզուն դառարի նորակերտ տերմինների միջոցով արտահայտելու նոր երևույթներ, նոր գաղափարներ ու հասկացություններ, ապա նա կազմարի արդիական լինելուց: Այդ իսկ պատճառով, բառապաշարի համայնումը երբեք ավարտուն գործընթաց չէ: Հետևաբար, նորագույն տերմինների ուսումնասիրության միջոցով հնարավոր է ի հայտ բերել լեզվի բառային կազմի զարգացման հիմնական դրսևորումներն ու միտումները, հատկապես բառային համակարգի տեղաշարժերն ու համայնման ձևերը: Այլ կերպ ասած, նորակերտ բառային միավորների ձևավորման և կազմության վերլուծությունը կարող է մի տեսակ ջերմաչափի

¹ Կարելի է նշել Սիլվա Դասպարյանի դոկտորական աշխատանքը՝ «Փարիզաբնակ հայերի բառալեզու խոսակցության նկարագրական վերլուծություն» վերնագրով, պաշտպանված 1992 թ. Փարիզի Համալսարանում. ուսումնասիրությունը նվիրված է երկլեզվակիր, հայերեն-ֆրանսերեն հաղորդակցվողների բանավոր լեզվական-զուգարական քննությանը:

դեր կատարել, ջերմաշափ, որը կարող է նշել լեզվի գոյնառական համատեքստի ոլորտները:

Բառակերտման գործընթացը կարելի է վերլուծել ըստ երկու կարևոր գործոնների՝ լեզվական միջավայրը և միջոցները:

Լեզվական միջավայրը տվյալ լեզվական համայնքի մեջ տեղի ունեցող ընդհանուր հասարակական հավաքական կյանքի այն բոլոր նոր երևույթներն են, որոնք այս կամ այն ձևով դրսևորվում են լեզվի բառային համակարգի մեջ: Յուրաքանչյուր լեզվական համայնք հատկանշվում է իրեն յուրահատուկ մշակութային-կենցաղային ամբողջական կյանքով, և ըստ այդմ էլ լեզվական միջավայրի մեջ ստեղծվում են համայնքին անհրաժեշտ ուրույն հասկացություններ, գաղափարներ: Յուրաքանչյուր լեզու գործում է ուրույն լեզվական միջավայրի մեջ. առանց լեզվական միջավայրի չկա կենդանի լեզու:

Բառակերտման գործընթացի մեջ մեկնակետը նոր հասկացությունն է, որն ի հայտ է գալիս ըստ լեզվական միջավայրի կարիքների: Լեզվական միջավայրը արձագանքում և արձանագրում է լեզվական համայնքի մեջ հայտնվող ամեն նոր երևույթ, գաղափար կամ երևույթ: Եվ որքան մեծ է լեզվական միջավայրի կենսունակությունը, նույնքան մեծ է նոր ծագող հասկացությունների քանակը, և հակադարձ հարաբերությամբ, որքան նվազ է, սահմանափակ է լեզվական միջավայրի կենսունակությունը, նույնքան փոքր է նոր ծագող գաղափարների քանակը:

Ուստի, կարելի է ասել, որ կան նոր գաղափարներով արգասավոր լեզվական միջավայրեր և անարգասավոր՝ ամուլ լեզվական միջավայրեր: Թե որքանով է արևմտահայերենի լեզվական միջավայրը կենսունակ ու նոր գաղափարներով արգասավոր, կտեսնենք ստորև:

Ինչ վերաբերում է բառակերտման միջոցներին, ապա յուրաքանչյուր լեզու որդեգրում է իրեն յուրահատուկ, բնորոշ միջոցներ: Նոր հասկացությունը լեզվի մեջ կարող է արտահայտվել հիմնականում 3 տիպի նորարարություններով. 1. պարզ նորարարություն. այսինքն՝ նոր տերմին, կազմված բառային նոր միավորով ու նոր բառիմաստով՝ լեզվի ներքին միջոցներով, 2. իմաստային նորարարություն. այսինքն՝ արդեն իսկ գոյություն ունեցող բառային միավորը ստանում է իմաստային նոր առում, 3. ուղղակի փոխանություն. փոխանակ լեզվի բառակազմական ներքին միջոցներով համապատասխան նոր տերմին կերտելու. օգտագործվում է օտար բառ:

Բառակերտման գործընթացի մեջ դրսևություն ունի սերտ հարաբերակցություն լեզվական միջավայրի և բառակերտման միջոցների միջև: Քանի որ յուրաքանչյուր լեզվական միջավայր ունի իրեն հատուկ դադարափարների տարածություն, ապա լեզվական նոր միավորների կերտման միջոցի ընտրությունը կատարվում է նախ և առաջ ըստ միջավայրի: Այսինքն՝ լեզվական միջավայրը ուղղակի կամ անուղղակի ձևով ազդում է, խթանում է նոր տերմինների կերտման միջոցներին: Այս բոլոր տեսական հարցերը հիշեցնելուց հետո անհրաժեշտ արդի արևմտահայերենի լեզվական միջավայրի և բառակերտման միջոցների վերլուծությունը:

Արևմտահայերենի լեզվական միջավայրը ոչ տիպական է: Իրականում արդի արևմտահայերենը շունի մեկ եզակի լեզվական միջավայր, ինչպես արևելահայերենը կամ ընդհանրապես լեզուների մեծամասնությունը: Արևմտահայերենը բաղկացած է բազմաթիվ լեզվական միջավայրերից. աշխարհի տարբեր երկրներում հաստատված ամեն մեկ հայ համայնք կազմում է մեկ առանձին և մյուսներից տարբեր լեզվական միջավայր: Հենց սա է արևմտահայերենի ինքնատիպությունը, նրա ամենամեծ առանձնահատկությունը: Լեզվի միօրինակ, ներդաշնակ զարգացման գործոններից մեկը տվյալ լեզվով հաղորդակցվողների միևնույն աշխարհադրական տարածքի վրա, միատեղ համախմբված լինելն ու մեկ լեզվական միջավայր կազմելն է: Սփյուռքում որքան լեզվական համայնքներ կան, նույնքան իրարից տար-

րներ լեզվական միջավայրեր կան: Այս երևույթը՝ միևնույն լեզվի տարբեր երկրներում և տարբեր լեզվական միջավայրերում կիրարկվելը, լեզվի անհամաչափ, անկանոն զարգացման զխառնուրդ պատճառներից մեկը կարող է հանդիսանալ, հատկապես բառակերտման մակարդակում:

Արդի արևմտահայերենի զարգացմանը բնորոշ են հետևյալ երեք ազդակները. 1. Յուրաքանչյուր արևմտահայ լեզվական համայնք կազմում է մեկ ինքնուրույն լեզվական միջավայր, որը դործում է, բնաշրջվում է մեկ ուրիշ, ավելի ազդեցիկ ու հեղինակություն ունեցող լեզվական միջավայրի մեջ: 2. Որն էլ լինի հյուրընկալ երկիրը, արևմտահայերենը ամենուր ունի ստորադաս երկվեզվային կարգավիճակ: 3. Աշխարհագրականորեն իրարից հեռու և հաճախ մեկուսացած լինելով՝ հայ լեզվական համայնքները զրկված են կանոնավոր, անմիջական փոխադարձ կապերից: Ամենուր հայ լեզվական համայնքները կազմում են փոքրամասնություն և չունեն իրավական, օրինավոր միջոցներ՝ ծրագրելու և վարելու անկախ լեզվական քաղաքականություն: Իրականում լեզվի կարգավիճակը, նրա ճակատագիրը ուղղակիորեն կախում չունեն լեզուն կրողներից:

Նշված ազդակները նկատի առնելով, այժմ անցնենք արևմտահայերենի երկու լեզվական համայնքների՝ Ֆրանսիայի և Միացյալ Նահանգների հայ համայնքների լեզվական միջավայրերի ու բառակերտման միջոցների համեմատական վերլուծությանը:

Նախ սկսենք ֆրանսահայ լեզվական համայնքից ու միջավայրից: Ֆրանսահայ լեզվական համայնքը, որի թիվը մոտավորապես երեք հարյուր հազար է, և որի միայն 25 տոկոսն է հայախոս, ապրում ու գործում է մի լեզվական միջավայրում, որտեղ իշխում է ֆրանսերեն լեզուն: Հայախոս համայնքի բոլոր անդամները անխտիր երկվեզվակիր են. նրանք դուրսովյաժմ, ըստ կարիքի, կարող են անցնել մեկ լեզվից մյուսին: Սակայն միևնույն հայ լեզվակտն համայնքում կիրարկվող այս երկու լեզուները՝ հայերենն ու ֆրանսերենը, ունեն բոլորովին տարբեր լեզվական կարգավիճակներ և կազմում են տարբեր լեզվական միջավայրեր: Մեկ կողմից ֆրանսերենն է, որն ունի պետական լեզվի, պարտադիր լեզվի կարգավիճակ, լեզու, որն ունի միջադպրոցական վարկ, բարձր մշակութային հեղինակություն, և որի լեզվական միջավայրը հաճախ նոր հասկացությունների սկզբնաղբյուր է: Մյուս կողմից արևմտահայերենն է, որը զուրկ է լեզվական կարգավիճակից կամ ավելի ճիշտ՝ ֆրանսերենի համեմատ ունի ստորադաս լեզվի կարգավիճակ, չունի պետական հովանավորություն: Արևմտահայերենի կիրարկման սահմանները Ֆրանսիայում նեղ են. նա ծառայում է որպես ամենօրյա հաղորդակցության միջոց որոշ հայ բնաբնիկների ու մշակութային միությունների մեջ, ուսուցանվում է որպես երկրորդ լեզու մի քանի հարյուր աշակերտների, ծառայում է որպես մամուլի լեզու մի քանի հազար հոգու համար: Ծիշտ է, որ արևմտահայերենը նույնպես ունի բարձր մշակութային հեղինակություն, նրա պատմական հիմն անցյալը մեծ, արժեքավոր վարկ է տալիս նրան: Լեզվի այս արժանիքները վստահության, հպարտության երաշխիք են հայերեն հաղորդակցողների համար: Սակայն արևմտահայերենի այս առավելությունները երբեք չեն անցնում հայ լեզվական համայնքի սահմանները:

Հույ լեզվական միջավայրը, ինչի դա Ֆրանսիայում կամ այլուր, չի կարող մեկուսացած, շրջապատից անջատ, իր պատյանի մեջ կղզիացած ապրել: Հայկական և ֆրանսիական լեզվական միջավայրերի շփումը, նրանց հաղորդակցությունը անխուսափելի է, ըստ որում այս լեզվական շփման հետևանքները հանդում են նույն արդյունքին՝ ներգործություն ազդեցիկ, իշխող լեզվից զկախ լեզվապետ ազդեցություն, ստորադաս կարգավիճակ ունեցող լեզուն: Իրականում կարելի է ասել, որ հայ լեզվական միջավայրը կազմում է ենթամիջավայր, որը դործում է մեկ ուրիշ ազդեցիկ լեզվական միջավայրի անխուսափելի հարևանությամբ: Արևմտահայերենի լեզվական միջավայրը անկախ չէ: Նա ոչ միայն անկախ չէ, այլև ունի չափազանց սահմանափակ

կենսունակություն և այդ իսկ պատճառով նա շունի նոր հասկացությունների, նոր գաղափարների արտադրողականություն: Նրա կենսունակությունը սահմանափակ է, որովհետև արևմտահայերենը պետական-վարչական լեզու չէ. նա գիտահետազոտական հիմնարկների աշխատանքների, տեխնիկական, բժշկական, համայնարանական պրպտումների, մշակութային նորարարությունների լեզու չէ: Ոչ մեկ ևազմակերպված հասարակություն չի գործում արևմտահայ տարբերակով: Հանրայնեզվաբանական առումով, արևմտահայերենը այսօր սոցիալական շատ նեղ պահանջների ու ֆունկցիաների է համապատասխանում: Լեզվական այս կախյալ իրավիճակի հետևանքով ֆրանսահայ լեզվական միջավայրի մեջ ամեն իմաստային, գաղափարային նորամուծություն կատարվում է անմիջականորեն ֆրանսիական լեզվական միջավայրից: Հետևաբար կարելի է ասել, որ ֆրանսերենը ֆրանսահայ լեզվական միջավայրին նոր հասկացություններ ու գաղափարներ մատակարարող սկզբնաղբյուրն է:

Գայով ԱՄՆ հայ լեզվական համայնքի իրավիճակին, ապա նրա հարաբերակցությունը ամերիկյան լեզվական միջավայրի հետ նույնաման է ֆրանսահայ ու ֆրանսիական լեզվական միջավայրի միջև դրություն ունեցող փոխադարձ կախյալ հարաբերակցությանը: Անդերենն այսօր աշխարհի ամենատարածված ու ամենազգեցիկ լեզուն է: Նրա լեզվական միջավայրի բարձր կենսունակությունը մեծ քանակությամբ նոր հասկացությունների ու գաղափարների ստեղծման գրավական է: Ուստի, ամերիկահայ լեզվական միջավայրի մեջ ամեն նոր իմաստային, գաղափարային նորամուծություն կատարվում է ամերիկյան անգլերենից, որի հետ հայ լեզվական միջավայրը մշտապես անխուսափելի շփման մեջ է: Հայ լեզվական այս երկու համայնքների կախյալ հարաբերակցությունը հյուրընկալ երկրի լեզվական միջավայրից կարելի է այս կամ այն չափով ընդհանրացնել աշխարհի մյուս բոլոր հայ լեզվական համայնքների համար: Ակներև է, որ արևմտահայերենի երկու տարբեր լեզվական միջավայրերը՝ ֆրանսահայր և ամերիկահայր, ունեն նորիմաստ գաղափարների տարբեր սկզբնաղբյուրներ: Եվ քանի որ, ինչպես արդեն նշվեց, բառակերտման գործընթացի մեջ սերտ հարաբերակցություն դրություն ունի լեզվական միջավայրի և բառակերտման միջոցների միջև, ապա արևմտահայերենի տարբեր և ինքնուրույն լեզվական միջավայրեր բնականորեն որդեգրում են բառակերտման տարբեր միջոցներ:

Կոնկրետ օրինակներով և համադրությամբ ցույց տանք, թե ինչպես է իրականանում բառակերտման գործընթացը երկու հայ լեզվական միջավայրերում: Խոսքը վերաբերում է գրավոր լեզվին և բոլոր օրինակները բաղված են ֆրանսահայ և ամերիկահայ մամուլից:

Բառակերտման գործընթացը բաժանել ենք հինգ փուլերի:

Առաջին փուլ.— Ամերիկյան լեզվական չափազանց կենսունակ միջավայրը նորաստեղծ իրությունների, երևույթների, գաղափարների սկզբնաղբյուր է: Նորակերտ բառային միավորները մեկուսացած նորարարություններ չեն, նրանք շատ հաճախ դուրս են գալիս իրենց լեզվական միջավայրի սահմաններից և դառնում են միջազգային նորաստեղծ անվանումներ առօրյա գործուն բառաշերտի մեջ: Ամեն անգամ, երբ նոր գաղափարներ առտահայտելու անհրաժեշտություն է զգացվում, ամերիկյան արևմտահայ միջավայրը կատարում է փոխառություն և այդ նորարարությունները հայերեն են մուտք գործում առավել հեշտությամբ, քանի որ հայ մամուլի ընթերցողները, երկրպագուները, հասկանում են նորաստեղծ բառերի իմաստը: Այսպես, ամերիկահայ մամուլում կարգում ենք. էրպակ, ֆասթ ֆուտ, սկուփ, վոքման, սփոթ, վիտեօ և այլն:

Ֆրանսիական լեզվական միջավայրը, որը բավական կենսունակ է, նույնպես նորիմաստ անվանումների աղբյուր է և ֆրանսահայ լեզվական համայնքն ըստ պահանջի փոխառում է դրանք. մինիթի, փոնիթ, կոլլաժ, կրաֆիթի, մոթո, մետիա, կտտր և այլն: Հետևաբար, բառակերտման այս

առաջին փուլի ընթացքում ամերիկահայ և ֆրանսահայ միջավայրեր են մուտք գործում երկու տարբեր սկզբնաղբյուրներից բխող տարբեր նորաստեղծ անվանումներ, որոնք և լեզվի բառապաշարի համալրման միօրինակության, ներդաշնակության շեղման առաջին քայլն է:

Երկրորդ փուլ.—Ամերիկյան լեզվական միջավայրում ծագած և միջազգային դարձած մի շարք նորաբանություններ փոխառվում են նաև ֆրանսերեն լեզվի կողմից: Այսպես, ֆրանսիական մամուլում կարդում ենք անգլերենից փոխառված հետևյալ նորաբանությունները. prime-time, scoop, air-bag, fast-food, walk-man, sponsoring.

Այս երկրորդ փուլի ընթացքում ֆրանսահայ լեզվական միջավայրը փոխառում է անգլերենում նորակերտ այս նույն բառային միավորները ֆրանսերենի միջնորդությամբ: Նորաբանային մամուլի մեջ կարդում ենք. սփոնսոր, յուպիինդ, փոսթեռ, քիթ և այլն: Ստացվում է այնպես, որ նույն բառային միավորները մուտք են գործում ամերիկահայ և ֆրանսահայ միջավայրեր տարբեր սկզբնաղբյուրներից, և ամեն մեկ ինքնուրույն հայ լեզվական միջավայր տառադարձում է միևնույն փոխառյալ բառը ըստ փոխատու լեզվի արտասանության.

ֆրանսահայ մամուլ	ամերիկահայ մամուլ
փոխառություն միջնորդ լեզվից	անմիջական փոխառություն
թէքնոլոժի	թէքնոլըճի
ռաքէթ	ռօքիթ
ժիմնադ	ճիմնեղիում
տրօդ	տրազզ
քապլը	քեյպլը

Օրինակները ցույց են տալիս, որ երկու հայ լեզվական համայնքների միջև տեղի է ունենում բառապաշարի համալրման, հարստացման գործընթացի միօրինակության երկրորդ շեղումը, այսինքն՝ տարբեր սկզբնաղբյուրներից միևնույն փոխառյալ բառը տառադարձվում է ըստ փոխատու լեզվի հնչյունական առանձնահատկությունների:

Երրորդ փուլ.—Ֆրանսերեն լեզու մուտք գործող մեծ քանակությամբ անհարկի փոխառությունները հակակշռելու նպատակով «Ֆրանսերեն լեզվի խորհուրդը» սյարբերաբար յույս է ընծայում այդ փոխառություններին փոխարինող համապատասխան ֆրանսերեն տերմիններ, որոնք պարտավորիչ են մամուլի, վարչական մարմինների, հեռուստատեսության համար.

անգլ. փոխառություն—ֆր. համապատասխան

walkman	— baladeur
air-bag	— coussin de sécurité
scoop	— primeur
fast-food	— pret à manger
leasing	— crédit bail
marketing	— mercantique

Անդերևն փոխառությունները ֆրանսերեն տերմիններով փոխարինելը ստեղծում է նոր, տարամերժ իրավիճակ ֆրանսահայ և ամերիկահայ միջավայրերի միջև: Փոխառվող տերմինները ֆրանսահայ մամուլում սլատձենվում են ֆրանսերենից, իսկ ամերիկահայ մամուլում անգլերենից կամ առաջիմ պահպանում են փոխառյալ ձևը: Ստացվում են զուգահեռ անվանումներ նույն հասկացության համար.

անգլերեն	ֆրանսերեն	ֆրանսահայ մամուլ	ամերիկահայ մամուլ
bypass	pontage	համոզում (ապտճենում ֆրանսերենից)	սլալիաս կոմ: անդում (պատճե անգլերենից)
air-bag	coussin de sécurité	պահովության բարձիկ	էսպակ
leaflet	dépliant	ծալազդ	հայտազդ
sponsoring	parrainage	հովանավորում	սփոնսորինգ
sticker	autocollant	ինքնակպիչ	սթիքեր

Որոշ դեպքերում ֆրանսահայ մամուլը շարունակում է ռոբժածել ֆրանսերենից փոխառված տերմինը՝ կոլլաթ, քակուլ, մոթառ, սիթեռն, կրաֆիթի: Այսպիսով, երրորդ փուլի ընթացքում հաստատվում է երկու տարբեր հայ լեզվական միջավայրերի բառապաշարի հարստացման միօրինակության նոր շեղում՝ նույն իմաստն արտահայտելու համար տարբեր նորամուծություններ են մուտք գործում լեզվական երկու համայնքների մեջ:

Չորրորդ փուլ.—Ֆրանսահայ և ամերիկահայ միջավայրերի բառապաշարի համալրման գործընթացում անմիօրինակությունների պատճառ կարող են լինել նաև տեղական փոխառությունները, որ էդ. Աղայանն անվանում է «հատկապես փոխառություններ»: Ամեն մեկ միջավայր փոխ է առնում ազդեցիկ, իշխող միջավայրին յուրահատուկ տերմիններ, որոնք արտահայտում են տվյալ ժողովրդին հատուկ կենցաղային սովորություններ, երևույթներ կամ իրեր: Ֆրանսահայ մամուլում կարգում ենք. ակնբերթիֆ, կոնֆեթի անտություն, միստրալ, կոմպին, սենտիռա, քառոր և այլն: Ամերիկահայ մամուլում հանդիպում ենք սիթիզըն, վեյֆեր փոխառություններին: Այս տիպի տեղական փոխառությունները գործածվում են միայն մեկ հայ լեզվական համայնքի մամուլի մեջ և բնականաբար չեն կարող հանդիպել այլ հայ լեզվական համայնքների մամուլի մեջ: Այս երևույթը ևս լեզվի բառապաշարի համալրման մեջ անմիօրինակություն ստեղծող գործոններից մեկն է:

Հինգերորդ փուլ.—Ֆրանսահայ և ֆրանսիական լեզվական միջավայրերի միջև դրսևություն ունեցող տեղական և անխուսափելի շփման հետևանքով տեղի են ունենում ոչ իմաստային ինքնատիպ փոխառություններ: Ամեն հասարակություն կազմակերպված է և գործում է ըստ իրեն յուրահատուկ սովորույթների, կենցաղի ու բարքի: Ֆրանսիական հասարակություն մեջ ստեղծվում են արտահայտություններ, կայուն բառակապակցություններ, որոնք արտահայտում են բացառաբար ֆրանսիական միջավայրին, հասարակական կյանքին տիպական մտքեր: Այդ արտահայտությունները նոր իմաստներ, նոր հասկացություններ չեն արտահայտում. նրանք արտահայտում են սոցիալ-մշակութային մտածելակերպ: Ֆրանսահայ միջավայրը պատճենում է այդ արտահայտությունները, թեև նրանք չեն դադարափարներ չեն արտահայտում: Այսպես, ֆրանսահայ մամուլի մեջ հաճախ հանդիպում ենք՝ րնկերալին ճեղքերը փակել, մեռնալ տառ, լուսանցքային կալմուկերպություններ, երրորդ տառի անձեր, դինիին ջուր խառնել, գետին շահել և այլ պատճենված արտահայտությունների կամ բառակապակցությունների, որոնք հայ լեզվական միջավայրի մեջ ֆրանսիական մտածելակերպի հետեւյալներն են: Նման պատճենված բառակապակցությունները հասկանալի են միայն ֆրանսահայ երկլեզու համայնքի անդամներին: Ամերիկահայ համայնքը (կամ մյուս հայ համայնքները) չի կարող պատճենել կամ հասկանալ նման արտահայտությունները, քանի որ դրանք անդրերևում (կամ այլ լեզուներում) դրսևություն չունեն: Այս տարածված լեզվական փոխներթափանցման երևույթը արդի արևմտահայերենի բառապաշարի համալրման անհամաշխարհային ու տարերայնության էական գործոններից մեկն է:

Բառապաշարի համալրման նշված փուլերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ արևմտալեզուները նոր հասկացություններ արտահայտելու համար նախ դիմում է փոխառության միջոցին, որից հետո երբեմն անցնում է պատճենմանը, երբեմն որոշ ժամանակ պահպանում է փոխառյալ բառային միավորը: Տարրեր լեզվական համայնքներ որդեգրում են բառակերտման տարրեր միջոցներ իրաբից անկախ ու աններդաշնակ ձևով: Բառակերտման զարթոնքացում սկսվելու նոր հասկացությունը արտահայտելու համար չկա միասնական վերաբերմունք հայ լեզվական համայնքների միջև:

Այնպես է, որ արդի արևմտալեզուներում տարբերակը, որը մասնատված է տասնյակ անկախ, ինստիտուցիոնալ լեզվական համայնքների, բառապաշարի համալրման, նորագոյն տեքստերի կերտման բնագավառում հանդես է բերում անմիջապես կոնկրետ, անկանոնություն: Բառապաշարի համալրման սկիզբին խնդիրները տարբեր լուծումներ են դնում տարբեր լեզվական համայնքներում: Վերահիշյալ օրինակները ավելի մեծ կշիռ են տալիս Անտոնյան Սեյիի այն հավաստմանը, որ լեզվական փոփոխությունների անկանոնությունը պետք է փնտրել լեզվական համայնքների սոցիալական անկախությունից մեջ: «Լեզվական բոլոր երևույթները,—դրում էր Սեյիս,— լինեն իրանք համաժամանակյա կամ տարժամանակյա, անմիջական և մեղմապետ կապի մեջ են այն հասարակության հետ, որի արտահայտչական միջոցն այդ լեզունն է: Եվ քանի որ յուրաքանչյուր հայ համայնք ունի տարրեր կազմակերպչական ենթակառուցիչ ու կարգավիճակ, ապա արևմտահայերենի դործառական ոլորտները համայնքներում տարբերվում են, և, և լուրջից լուրջ, հայ լեզվական միջավայրերը դառնում են յուրաքանչյուր տարրի իշխող օտար լեզվական միջավայրի ազդեցության տակ: Այսպիսով, արդի արևմտալեզուներում տարբերակը չունի լեզվի բնականոն զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմաններ ու նախադրյալներ:

Արևմտահայ տարբերակի լեզվական ներքին հակումը բառակերտման դործում միշտ եղել է դեպի ազդային-ներքին լեզվամիջոցները, սակայն, վերջին տարիների ընթացքում, նրա համալրման միջոցները, և ընդհանրապես լեզվի զարգացման ուղղվածությունը, նրա կարգավիճակն ու գործառական ոլորտները տարբեր և ինքնուրույն լեզվական համայնքներում, հարցականի տակ են գնում այդ ավանդական հակումը:

Արևմտահայ գրական տարբերակի համալրման նշված միջոցներն ու միտումները մի շարք հարցեր են հարուցում: Նախ՝ զանազան հայ լեզվական միջավայրերի մամուլի մեջ երևան եկող նորաստեղծ անվանումները որքանով են կենսունակ, այդ նորումուտ բառային միավորները կարող են ներթափանցել հաղորդակցվողների բառապաշարի մեջ: Մեկ խոսքով՝ մամուլի լեզուն ի՞նչ չափով է կարող ներգործել հաղորդակցվողների լեզվի վրա, այսինքն՝ սփյուռքի առանձնահատուկ պայմաններում սահմանել զարգացման ուսումնասիրություն պահանջող հարց է:

Մեկ ուրիշ հարց է ծագում. հնարավոր է արդյոք կանխել լեզվի այս անկանոն, տարերային բնաշրջումը ու տալ նրան նոր, ավելի բնականոն ուղղվածություն, հատկապես այլ լեզուների հետ հարաբերակցության, շրջման դործընթացի մեջ: Լեզվաբաններն այսօր ընդունում են, որ մարդու գիտակից միջամտությունը լեզվի զարգացման բնագավառներում հնարավոր է լեզվական քաղաքականություն որդեգրելով: Այդպիսի միջամտությունը կարող է արդյունավետ լինել հատկապես բառակերտման բնագավառում: Այս նկատառումով մենք նախաձեռնեցինք հիմնել «Արևմտահայ Աշխարհաբարի Տնօրինաբանական խորհուրդ», որը գործում է 1991 թ. ի վեր: Խորհուրդը կազմված է մի քանի գործող անդամներից, բոլորը մտավորական, բառարանների հեղինակներ, լեզվի հանդեպ նախանձախնդիր անձեր: Խորհրդի հիմնական նպատակներից են՝ սահմանել արդի գրական արևմտալեզուների զարգացման սկզբունքները, կանոնավորել լեզվի մեջ ի հայտ եկող անմիջապես

նակություններն ու անհամաչափությունները, նպաստել զրական լեզվի համալսարանի զարգացմանը հետևյալ ոլորտների մեջ՝ ուղղագրություն, տառադարձություն, ուղղախոսություն, ընդհանուր բառակերտում ներքին լեզվամիջոցներով, մասնագիտական տերմինակերտում և փոխառություններ, արևմտահայ և արևելահայ տարբերակների փոխադարձ հարաբերություններ 1993 թ. լույս տեսավ «Տերմինաբանական խորհրդի» «Ուղեցույց» Ա հատորը, իսկ 1995 թ. հրատարակվեց «Ուղեցույց» Բ հատորը, Յուրաքանչյուր հատոր պարունակում է մոտ 500 տերմին (երեք լեզուներով՝ ֆրանսերեն, անգլերեն, գերմաներեն), որոնք վերաբերում են տարբեր իմաստային դասերի. ինքնաշարժ, դրամատուր, առևտուր, սակարան, կառագնացություն, ընդհանուր նորարարություններ, տեղեկագրություն, Հատորների մեջ մատուցված է երեք տեսակի բառամթերք՝ արդեն գոյություն ունեցող բառային միավորներ, գոյություն ունեցող ոչ գործունե բառեր և բոլորովին նոր, հայերենի ներքին միջոցներով կերտված անվանումներ, Սփյուռքի գրեթե բոլոր հայ գաղութներից եկած հարյուրավոր խանդավառ նամակներ ողջունեցին այս նախաձեռնությունը։ Այս ոգևորիչ ընդունելությունը, քաջալերական արձագանքները մեզ մղեցին պատրաստելու «Ուղեցույց» Գ հատորը, Դժվար է ասել, թե որքանով արդյունավետ կլինի բառային այս «միջամտությունը» արևմտահայերենի բառապաշարի միօրինակ համալրման գործընթացի մեջ։ Ակներև է, որ հարցը նոր տերմինների կերտելը և բառացանկեր հրատարակելը չէ, այլ այդ նորիմաստ բառային միավորները շրջանառության մեջ դնելն ու գործածելի դարձնելն է։ Ուղեցույցի կամ բառարանի համար հնարված նոր անվանումը հաճախ անկենսունակ է լինում քան որոշակի բնագրի համար ստեղծվածը և գործածվածը, Ինչպես Հ. Աճառյանն էր գրում, «հայերս ընդհանրապես և կանխավ բացասական կարծիք ունին նորակերտ բառերու հանդեպ»։ Ամեն պարագայի, որպես դրական երևույթ, հարկ ենք համարում նշել, որ վերջին երեք տարիների ընթացքում սփյուռքում լույս տեսած հայերեն բառարանների հեղինակները մատնանշում են, որ օգտվել են «Տերմինաբանական խորհրդի» ուղեցույցներից։

Ինչպես հայտնի է, հայերենի երկու տարբերակները՝ արևմտահայերենը և արևելահայերենը, միևնույն բառակերտման խնդիրները լուծում են տարբեր եղանակներով։ Արդի արևմտահայերենի զարգացման ընդհանուր միտումները, հատկապես նրա բառապաշարի համալրման անկանոնությունն ու անմիօրինակությունը թերևս էլ ավելի արդիական ու կենսական են դարձնում երկու տարբերակների փոխհարաբերությունների խնդիրը։ Հայերենի երկու տարբերակների միջև նոր կապեր հաստատելը, համակարգայնացում ստեղծելը, նոր անվանումների նկատմամբ որոշ միասնական վերաբերմունք ունենալը, նրանց մերձեցման համար կոնկրետ կատարվելիք աշխատանքը և մանավանդ լեզվական համալրված թաղաքականություն վարելու անհրաժեշտությունը ազգային միասնությունը շոշափող ամենակենսական հարցն է ներկայումս։

2 Տե՛ս Թ. Տերմերկերյան. Աշխարհաբարի երկու տարբերակների բառային նորակազմությունների տարժամանակյա քննություն.—ՊԲՀ, 1983, № 3, էջ 93—102։